

Historische avant-garde-literatuur

Een nieuwe wereld en een nieuwe kunst

De poëzie moest de straat op, vonden de avant-gardisten. Zij braken met de traditie en zouden het liefst de kunst helemaal hebben afgeschaft.

De eerste helft van de twintigste eeuw was een verwarrende tijd. De politieke onrust, die leidde tot twee wereldoorlogen in dertig jaar, was zelden groter. Ondertussen veranderde het alledaagse leven ook ingrijpend door de snelle technologische ontwikkelingen.

Twee hoofdstromen

Dichters en schrijvers hebben uiteraard op deze turbulentie gereageerd, vooral in de periode die het 'interbellum' heet, tussen de Eerste en de Tweede Wereldoorlog. Achteraf kun je in de literatuur van deze tijd twee hoofdstromen aanwijzen: een radicale en een gematigde. De gematigde stroom is die van het zogenaamde '[modernisme](#)'. De meer radicale variant heet de '[historische avant-garde](#)'. Deze term is een verzamelnaam voor een aantal onderling verwante bewegingen, zoals *dadaïsme*, *kubisme*, *expressionisme*, *futurisme* en *constructivisme*.

Vernieuwing

De auteurs van de historische avant-garde vonden dat de nieuwe wereld om een nieuwe kunst vroeg. Ten eerste moest poëzie niet zozeer het 'hogere' weergeven, of de gevoelens van de dichter, maar de nieuwe werkelijkheid zelf. Niet alleen moesten er nieuwe onderwerpen aan de orde komen, dat moest ook op een nieuwe manier: vorm en inhoud veranderden allebei. Hoe rigoureuus daarbij met de literaire traditie gebroken werd, is in één oogopslag zichtbaar in de bundel *Bezette stad* (1921) van de Antwerpse dichter Paul van Ostaïjen, waarin de klassieke typografie helemaal is losgelaten. Aan het affiche is te zien dat de traditionele dichterlijke vormen (rijm, strofen, regelmatige regellengte) zijn verdwenen, maar ook dat de inhoud kritiek geeft op de maatschappij waar Van Ostaïjen uit voortkwam. De 19de-eeuwse waarden Godsdienst, Vorst en Staat worden hier gepresenteerd als een circusact, en daarmee belachelijk gemaakt.

Ook in het neutrale Nederland gingen dichters tijdens de Eerste Wereldoorlog de vorm van het gedicht opschudden: de verzen van Agnita Feis kun je zowel van onder naar boven als links-rechts lezen. Ook haar toenmalige echtgenoot Theo van Doesburg experimenteerde met nieuwe vormen

Dada

Niet alleen de vorm en de inhoud, ook de *rol* van literatuur in de maatschappij moest anders. In plaats van exclusief en wereldvreemd stelden de avant-gardisten zich een kunst voor die de straat op ging en liefst ophield kunst te zijn. Vooral de *Dada*-beweging ging hier ver in. Dada, in 1916 ontstaan in Zürich, was een stroming die 'anti-kunst' voorstond. Uit woede tegen de burgerlijke maatschappij die de gruwelen van de Eerste Wereldoorlog op haar geweten had, besloot de groep jonge kunstenaars de kunst 'op te blazen'.

Hoe gingen de Dadaïsten te werk? Het ligt voor de hand dat ze hun teksten niet alleen in gewone, gedrukte boeken presenteerden. In plaats daarvan was er bijvoorbeeld in Nederland een 'dadaïstische veldtocht', ondernomen in 1923 door Theo van Doesburg en Kurt Schwitters.

Malligheid

Tijdens de voorstellingen die zij gaven, werd 'de grootste malligheid' uitgehaald, schrijft het *Algemeen Handelsblad* in dat jaar: 'Schwitters kweelt en kraait lustig voort in de zaal [...]. De razernij [van de zaal] bereikt haar hoogtepunt, wanneer Schwitters op het tooneel de meest malle geluiden staat te kokhalzen- 'Ba, ba, bè, bè, bé, bé...' De *Nieuwe Rotterdamse Courant* heeft het echter over een verhaal van Schwitters 'vol fijnen humor en ook meesterlijk voorgedragen'. Die reacties zijn bijeengebracht door de dichter K. Schippers in het boek *Holland Dada* (1974). En Schippers deed meer: in zijn tijdschrift *Barbarber* (1958-1972) zette hij het dadaïstische werk voort, in een later tijdperk.

Dichter draagt voor: Van Ostaïjen

Toen Ramsey Nasr de Nederlandse Dichter des Vaderlands was, presenteerde hij een serie van 21 verfilmden gedichten. Dit is *Marc groet 's morgens de dingen* van Paul van Ostaïjen.

Klassiekersindeklas.nl: De rijmende robot

Speelse introductie van het werk van Paul van Ostaijen met behulp van een robotpersonage van Tonke Dragt. Doelgroep: leerlingen in de onderbouw. De bijbehorende lesbrief staat hieronder.

Document

[KlassiekersindeKlas_Lesbrief_RijmendeRobot.pdf](#) 2.83 MB

Verder lezen

- Geert Buelens, '[Een avantgardist is \(g\)een groep. Over de wankelende avantgardestatus van de flaminganten tijdens het interbellum](#)', in: Hubert F. van den Berg en Gillis J. Dorleijn (red.), *Avantgarde! Voorhoede? Vernieuwingsbewegingen in Noord en Zuid opnieuw beschouwd* (Nijmegen 2002) 92-102, 223-224.
- F. Drijckoningen en J. Fontijn, *Historische avantgarde: programmatische teksten van het Italiaanse futurisme, het Russische futurisme, Dada, het constructivisme, het surrealisme, het Tsjechisch poëtisme* (Amsterdam 1982). De inleiding is in de [dbnl](#) te lezen.
- J. Bogman, *De stad als tekst. Over de compositie van Paul van Ostaijens Bezette Stad* (Rotterdam 1991).
- J. Bogman, '[Stemmen van de stad. Over Van Ostaijens "Bezette stad"](#)', *Literatuur* 5 (1988) 68-74.
- Paul van Ostaijen, *De feesten van angst en pijn* (Nijmegen 2006) (fotografische herdruk).
- Paul van Ostaijen, [Verzamelde gedichten](#), in een editie van G. Borgers (Amsterdam 1996).
- Dichters uit Eindhoven hebben '[Vers 6](#)' uit Paul van Ostaijen's *De feesten van angst en pijn* (1921) op muziek gezet.
- Hedendaagse schrijvers en artiesten maakten naar aanleiding van de coronapandemie eigen varianten van gedichten van Van Ostaijen in [Besmette stad](#).

<https://www.literatuurgeschiedenis.org/20e-eeuw/historische-avant-garde-literatuur>